Observaţii asupra aromânei scrise azi în România, Bulgaria, Albania, Grecia şi Macedonia

Nistor BARDU
Mara Ioana GRĂDINARU

1. Este de acum bine cunoscut faptul că, dintre toate dialectele sud-dunărene ale limbii române, dialectul aromân este singurul care şi-a dezvoltat o variantă literară sau, cel puţin, un început de variantă literară dialectală. În acest sens, în lucrarea sa *Istoria limbii române* (cea mai completă şi mai interesantă lucrare de acest gen de la noi) G. Ivănescu face mai multe consideraţii şi aprecieri asupra acestei realităţi culturale, lansând totodată conceptul de „dialect literar" sau de „limbă literară a unui dialect"[1]. Luând în discuţie, în lucrarea citată, „dialectele suddunărene în secolul al XVIII-lea şi în primele decenii ale secolului al XIX-lea" (cap. IV al Părţii a VIII-a), autorul considera că, „scriindu-se macedoromâna cu litere greceşti, se năştea *un nou dialect literar al limbii române*, *o nouă variantă literară a românei*"[2] (s.n., N.B.), iar mai departe (cap. II al Părţii a X-a) preciza: „În epoca dintre 1878 şi 1948 au existat şi condiţiile optime pentru dezvoltarea ca limbi literare a dialectelor macedoromân, meglenoromân şi istroromân. Aceste forme scrise ale dialectelor în discuţie nu erau însă adevărate limbi literare. Căci ele serveau numai ca organe de expresie ale literaturii beletristice, literatura scrisă în ele fiind ea însăşi limitată la câteva genuri literare (poezie, nuvelă), la unele îndrumări în domeniul economic, la corespondenţă şi la comunicarea în presă a unor ştiri"[3]. Dacă meglenoromâna şi istroromâna n-au ajuns niciodată la stadiul de limbi literare autentice, aromâna, afirmă G. Ivănescu, datorită înfiinţării şi funcţionării şcolilor româneşti, încă din timpul lui Al.I. Cuza, în localităţile balcanice în care trăiau comunităţi compacte de aromâni, şi-a creat o adevărată literatură în dialect, atingând nivelul unei „limbi literare dialectale macedoromâne cu funcţie numai artistică"[4]. Concluzia autorului era însă că, la 1980, când apărea *Istoria limbii române* şi când în Balcani nu mai funcţionau şcolile româneşt, iar aromânii nu mai studiau limba română literară, „literatura beletristică cultă aromână era pe cale de a apune, dacă nu cumva a apus de-a binelea"[5].

Avea dreptate învăţatul ieşean când se exprima astfel? La data respectivă sau în perioada imediat următoare, situaţia literaturii aromâne culte în România era oarecum alta. Chiar în ultimul deceniu al regimului comunist, scriitorii aromâni din România îşi

[1] G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, Junimea, Iaşi, 1980, p. 633-635, 726-729.
[2] *Ibidem*, p. 633. Conceptul de „dialect literar" este aplicat de autor şi în legătură cu dacoromâna, cf. idem, *Problemele capitale ale vechii române literare*, Iaşi, 1947, p. 80-137, 368-387. Vezi şi Gheorghe Caragiani, *Studii aromâne*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999, p. 49-81 (*Despre supravieţuirea şi vitalitatea aromânei*).
[3] G. Ivănescu, *op. cit*., p. 727.
[4] *Ibidem*.
[5] *Ibidem*, p. 729.

BDD-V2568 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:52:07 UTC)

făceau auzită vocea în volume de autor sau în antologii în aromână. În 1983, Kira Iorgoveanu (n. 1948) publica volumul de versuri originale *Steauă di dor* (Editura Eminescu). După trei volume de poezii scrise în limba română literară, absolut remarcabile şi remarcate ca atare la apariţie, poetul Nicolae Caratană (1914-1992)[6] scotea, în 1985, în aromână, volumul *Aşteptu soarile* (Editura Litera). I-a urmat, în 1987, Mihai Prefti cu volumul *Durut iho*. *Poeme aromâne* (Editura Litera). O imagine elocventă a literaturii aromâne mai vechi şi mai noi (mai exact a poeziei) aveau să ofere, în 1985, criticul literar Hristu Cândroveanu şi poeta Kira Iorgoveanu în antologia *Un veac de poezie aromână*. Aici, alături de autori „clasici", precum Constantin Belimace, George Murnu, Nuşi Tulliu, Nicolae Batzaria, Zicu Araia, Marcu Beza, Nicolae Velo, Tache Caciona, Nida Boga, Ion Foti, George Perdichi (unii dintre ei scriind şi în româna literară) ş.a., afirmaţi până la al II-lea război mondial şi bine cunoscuţi de publicul aromân din ţară şi din Balcani, unde funcţionaseră şcoli româneşti, apăreau nume noi ca Nicolae Babu (1901-1967), Constantin Colimitra (1912-2001), Teohar Mihadaş (1918-1996), cunoscut până la această dată doar ca scriitor în româna literară[7], Hristu Cândroveanu (n. 1928), Kira Iorgoveanu, Vasile Todi (n. 1958)[8] etc.

Pe lângă aceşti autori, lingvistul român de origine aromână stabilit în Italia, Gh. Caragiani, în volumul său *Studii aromâne*, ia în discuţie şi scriitori aromâni din alte ţări balcanice: din Macedonia (fosta componentă a Yugoslaviei), pe Vanghea Mihanyi Steryu-Cociu (n. 1950), Dina Cuvata (n. 1952), Nico Oğacli, Branislav Ştefanovschi, Santa Djica, Vanghiu Zega şi Gena Nakovska, iar din Grecia, pe Stavru Parţali, care, pe la 1987-1991, scria poezii în aromână cu litere greceşti[9].

[6] Volumele de versuri antume ale lui Nicolae Caratană sunt: *Lampadoforie* (1972), *Lâna de aur* (1975), *Inscripţii rupestre* (1981), *Arbori* (Litera, 1989), iar postum, *Pod peste legende* (Cartea aromână, 1992). Tot postum apare şi volumul de proză memorialistică *Memorii gheţimanice* (Ex Ponto, Constanţa, 2000). Referinţe privind activitatea şi opera literară a lui Nicolae Caratană găsim la Nistor Bardu, *Virtuţi poetice ale limbajului dialectal*, în „Tomis", XX, nr. 12, dec. 1985, p. 7; Enache Puiu, *Istoria literaturii din Dobrogea*, Ex Ponto, Constanţa, 2005, p. 472-476; Dina Cuvata, *Scriitori armâneshtsă*, 2001, s.v.

[7] Menţionăm următoarele titluri: poezie: *Ortodoxie păgână* (1947), *Ţărâna serilor* (1967), *Reminiscenţe* (1968), *Elegii* (1971), *Trecerea pragurilor* (1972), *Pâinile punerii înainte* (1974), *Nimburi* (1976), *În lumina înserării* (1984), *Înstelatele oglinzi* (1984), *Orfica tăcere* (1988); proză: *Tărâmul izvoarelor* (1968), *Frumoasa risipă* (1980), *Înaltele acele vremi* (1987), *Pe muntele Ebal* (1990), *Pinii de pe Golna* (1993). După căderea comunismului, autorul a publicat în aromână volumul *Botsli di didindi* (1992), postum apărându-i *Oara di hari* (1998) şi *Catreni* (1998), cf. Dina Cuvata, *op. cit*., p. 38, s.v. Aşadar, înainte de a publica în dialect, cei doi autori erau deja cunoscuţi scriitori români.

[8] Cf. *Un veac de poezie aromână*, introducere şi prezentările autorilor de Hristu Cândroveanu, ediţie şi note de Kira Iorgoveanu, transpuneri de Hristu Cândroveanu, Kira Iorgoveanu, Bucureşti, Cartea Românească, 1985. Alte referinţe despre scriitorii menţionaţi, ca şi despre alţi autori aromâni, întâlnim la Tache Papahagi, *Antologie aromânească*, Bucureşti, Casa Şcoalelor, 1922, Gheorghe Caragiani, *Studii aromâne*, p. 85-114 (studiul *Scriitori aromâni [macedoromâni]: Ce fel de literatură, ce fel de viitor?*). Cf. şi *Ecou de cântec aromânesc*, Antologie – selecţie, cuvânt înainte, notă, portrete de A. Nasta, postfaţă de V. Rusu, Bucureşti, Editura Litera, 1985; *Mică antologie aromânească*, cu un studiu introductiv asupra aromânilor şi a dialectului lor de Constantin Papanace, Editura Scara, Bucureşti, 2001. Vezi şi Dina Cuvata, *op. cit.* s.v.; idem, *Picurarlu di la Pind. Antologhiea-a puiziiljei armânească* (sec. XIX shi XX), Scopia, 2001.

[9] Cf. Gheorghe Caragiani, *op. cit*., p. 87-88, 92. Succinte date biobliografice despre toţi aceşti autori, *passim*. Multe din informaţiile sale sunt preluate din revista *Zborlu a nostru*, scoasă la Freiburg, în Germania, din 1984, de profesorul Vasile Barba.

BDD-V2568 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:52:07 UTC)

Aşadar, se pare că G. Ivănescu nu avea dreptate când îşi exprima temerea că literatura aromână va apune, iar ce s-a întâmplat după căderea comunismului în România şi, într-o anumită măsură, în Balcani, avea să infirme şi mai mult această previziune.

După decembrie 1989, în România, precum şi în alte ţări foste comuniste, ca Bulgaria şi Albania, se poate spune că se produce un adevărat reviriment al scrisului în aromână. Autori cunoscuţi, iar alţii debutanţi, de vârste diferite, între care şi tineri, publică mai ales versuri, uneori şi proză, în reviste aromâneşti apărute special pentru promovarea literaturii aromâneşti, în antologii şi în volume de autor, convinşi că participă la afirmarea şi impunerea unei literaturi aromâne autentice. În România, ei sunt susţinuţi în activitatea lor literară de revista „Deşteptarea", publicaţie editată cu sprijinul Ministerului Culturii[10], „Dimândarea", tipărită de Fundaţia Culturală Aromână „Dimândarea Părintească" cu sprijinul Guvernului României[11], ambele conduse de Hristu Cândroveanu, şi de Editura „Dimândarea Părintească", precum şi de Fundaţia şi Editura „Cartea Aromãnã "[12]. La aceasta din urmă s-a publicat mult şi este greu de urmărit întreaga activitate editorială a respectivei instituţii datorită difuzării limitate şi oarecum în interiorul comunităţii a tirajelor. Totuşi, „Rivista di litiratură shi studii armãni", care apare din anul 1994 şi al cărei fondator şi redactor şef este acelaşi Tiberiu Cunia, publică, în fiecare număr, pe copertele trei şi patru, o listă a tuturor titlurilor editate de la înfiinţarea şi până la data ultimului număr al publicaţiei în cauză.

În Republica Macedonia, la Skopje (Scopia, în aromână), din ultimul deceniu al secolului al XX-lea încoace, o susţinută activitate editorială şi jurnalistică desfăşoară Dina Cuvata (Dimo Dimcev), preşedintele societăţii „Unia ti Culturã a Armãnjilor dit Machidunii". Volumele tipărite sunt încadrate în colecţii care poartă numele unor mari personalităţi ale aromânilor: Colectsia „C.I.Cosmu", Colectsia „Pericle Papahagi", Colectsia „Velo", Colectsia „Zicu Araia" etc., toate acestea alcătuind Biblioteca Natsională Armãneascã „Constantin Belemace". În revista societăţii, intitulată „Grailu armãnescu", care apare o dată pe lună din 1998[13], sunt publicaţi de asemenea scriitori din Macedonia, dar şi din Albania, Bulgaria, România şi alte ţări în care aceştia sunt stabiliţi. Intenţia editorului este să arate că aromânii dispun la ora aceasta de o literatură închegată şi valoroasă, scrisă într-o limbă literară de sine stătătoare.

---

[10] „Deşteptarea", Revista aromânilor. Publicaţie lunară de informare, artă, istorie, literatură şi civilizaţie, editată cu sprijinul Ministerului Culturii. Înaintea titlului, mottoul „*Fraţi di mumă şi di-un tată, Noi Armâñi di eta toată*". Datele sunt luate din nr. 3, martie, 2001.

[11] Subtitlul revistei este „Trimestrial de cultură şi literatură aromână editat de Fundaţia Culturală Aromână «Dimândarea părintească» cu sprijinul Guvernului României – Departamentul pentru Românii de Pretutindeni". Înaintea titlului, acelaşi motto ca la „Deşteptarea", vezi *supra*, nota 10; cf. Nr. 1 (37), ianuarie-martie 2003.

[12] Editura a fost înfiinţată de profesorul Tiberiu Cunia, plecat din ţară după al II-lea război mondial şi stabilit în S.U.A. Editura funcţionează în S.U.A., iar fundaţia, în România, dar activitatea editorială se desfăşoară complementar în Fayetttville (New York) şi Constanţa. Pentru mai multe date despre Tiberiu Cunia, despre care va mai fi vorba *infra*, cf. Ilie Traian, *Un Coresi aromân. Tiberiu Cunia*, Editura Cartea Aromãnã, Editura Danubius, 2002, f.l.

[13] „Grailu armãnescu". Revista-a Uniljei ti Culturã-a Armãnjlor dit Machidonii. Redactor shef Dina Cuvata. Am consultat mai multe numere, dintre care am ales pentru exemplificare Anlu VI, Numir 2 (20), Aprilu-Cirishearlu 2003. Motto-ul revistei este „Torna, Fratre, Torna".

BDD-V2568 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:52:07 UTC)

Tot în Macedonia[14], la Bituli (Bitola, Bitolia) de data aceasta, apare, din 1995, publicaţia lunară „Fenix", editată de „Liga armănjilor dit Machedonii", revistă care publică, la rândul ei, între altele, literatură aromânească de la colaboratori din ţara respectivă şi din alte ţări balcanice[15].

În Bulgaria, unde a luat fiinţă „Sutsata armânjilor", care publică, din 1999, *frândza* (foaia, revista) „Armânlu" şi revista „Noi Armânji"[16], a apărut *Antologhie armânească balcanica*, ajunsă, în anul 2004, la a patra carte. Aici sunt adunaţi, de asemenea, poeţi aromâni din toată Peninsula Balcanică[17].

În Albania, unde fiinţează, din 1991, societatea (*sutsata*) „Armãnjilji dit Albania", scrisul în aromână este susţinut şi stimulat de revista „Fraţia" (Vëllazëria), editată de respectiva societate cu sprijinul Guvernului României[18]. Aici sunt publicaţi scriitori din Albania, ca Spiru Fuchi, Ilia Colonja, Kozma Mitro, Naşu Dhamu ş.a., dar şi din alte ţări (România, Macedonia, Germania).

Unii dintre autorii editaţi sunt poeţi populari, versificatori, un fel de rapsozi care, stihuind o viaţă întreagă neştiuţi poate decât de cei de acasă, abia acum îşi văd tipărite creaţiile pentru prima oară, precum Dumitru S. Garofil (*Cãntitsi di-a Paplui Mita*, 1992; *Dit bana-a armănjilor dit Dobrudja (Părăvulii)*, 2003), Nicolae Tănase Suflaru (*Puizii shi Cãntitsi Armãneshtsã*, 2002), Toma Babu (*Muabeti: Pãrãvulii, Cãntitsi, Prozã*, 2002), Vasili Bardu (*Caciandoni*. *Puizii*, 2004) etc., toţi din România. O fericită excepţie este academiciana Matilda Caragiu Marioţeanu care, după o prestigioasă activitate ştiinţifică, publică în aromână volumul *Di nuntru ş-di nafoară. Stihuri armâneşti* („Cartea Românească", Bucureşti, 1994) în care versurile emană un lirism de factură intelectuală, modernă.

Alţii sunt poeţi tineri care, deşi îşi manifestă în versuri identitatea aromânească, integrându-se, astfel, în tradiţia scrisului dialectal, sunt în acelaşi timp autori ai unui discurs liric modern, în care trăirile sunt distilate în imagini neaşteptate, misterioase, vibrând semnificaţii profunde. Citãm în acest sens pe (a)românii Sirma Guci (n. 1960; *Caftă-mi*, 1995), Gheorghe Vrana (n. 1965; *Avigljitorlu di zboarã*, 1995), salutat şi considerat de Kira Iorgoveanu Mantsu în revista „Zborlu a nostru" din Germania (XI, nr. 1 (41) 1994, p. 18) drept „un poet european", Aura Pasha, stabilită între timp în S.U.A. (n. 1975; *Zboarã fãrã boatsã*, 1998), Mihaela Shutsu (n. 1977; *Nă carti ti tini*, 2002), Toma Enache (n. 1970), pe Ilia (Lia) Colonja (n. 1943; *Cãntitsli a Meali*, 1997)

[14] În menţionările noastre, numele Macedonia are drept referent Republica Macedonia.

[15] Subtitlul publicaţiei este „Revistă ti istorii, literatură shi limbă armănească". Motto-ul, înscris într-un fel de stemă a revistei, este alcătuit din două ziceri cunoscute ale aromânilor: „*Una gisã him*" şi „*Armãnlu nu cheari*".

[16] „Armânlu". Fundator Toma Kiurkciev. „Frândzâ ti limba shi cultura armâneascâ". Am consultat Anlu V, numirlu 5 (31), Brumar-Andreu 2003 şi Anlu VI, numirlu 2 (33), Martsu-April 2004. Periodicul „Noi Armânji. Revista ti limba shi cultura armânjilor tu Bulgaria shi Balcan", cu subtitlul „Etnie shi limbâ di 2000 anji", Sofia, Brumar, 2002, apare sub redacţia lui Nicolai Kiurkciev. Pe copertă este trecut şi titlul în bulgară: „Армъните в България и на Балканите етнос и език с 2000 годишна история".

[17] Pe pagina de titlu: *Antologhie armâneascâ balcanica (a patra carte) Puizii armâneshti di poetsi armânji bânâtori tu Bulgaria shi Balcanlu*, redactor Nicolai Kiurkciev, consultant Toma Kiurkciev, Аромънска балканска антологиа (четвърта книга) […], София 2004, Sofia.

[18] În Albania apare şi gazeta „Fârşârotu", editată de o altă asociaţie culturală aromânească, despre care ştim că circulă mai mult în Albania şi Grecia, dar nu dispunem de nici unul din exemplarele ei.

BDD-V2568 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:52:07 UTC)

şi Spiru Fuchi din Albania (n. 1964; *Soari disicat*, 1996), pe Tsatse Tugear (Славиша Штерјова) din Macedonia (n.1980; *Chicuti di ploái – Дождвни капки*, 2004) etc.

Menţionăm, de asemenea, câteva nume de poeţi publicaţi până acum numai în reviste şi antologii sau ale căror volume nu ne-au căzut încă în mână: Anita Steryu-Dragovici (n. 1978), din Macedonia, Gheorghi al Huliani-Grămostean (n. 1932), Costa Bikov (n. 1944), Maria Nicolova (n. 1951), Niko Kiurkci, toţi din Bulgaria[19].

Alături de poezie sunt abordate şi alte genuri şi specii literare, cum ar fi proza sau teatrul. În *Antologia* lui Tache Papahagi, din 1922, apar ca autori de proză scurtă (povestiri şi nuvele) „clasicii" Nicolae Batzaria, Marcu Beza, Nuşi Tulliu, Leon Boga. Nuşi Tulliu este şi autorul unui roman bine cunoscut printre aromâni, *Murminţî fîrã cruţe*, publicat la începutul secolului al XX-lea în periodicul „Ecoul Pindului", pe care îl conducea din 1901, şi abia în 1993, în volum, la Editura Cartea Aromânã[20].

Dintre prozatorii publicaţi în anii din urmă, menţionăm pe Ilie I. Ceara, autorul romanului *Aharistul* (Cartea Aromânã, 1997), Elena Stere şi Mariana Bara, autoare ale volumului *Frãmturi di banã* (Cartea Aromânã, 1993), conţinând schiţe, povestiri, nuvele, Cola Fuduli (*Aeshtsã armãnji*. Tom I: *Pirmituseri dit Balcanj*, 1998; tom II: *Pirmituseri dit Rumãnie*, 1998; tom III: *Alti Pirmituseri dit Balcanj*, 2004) ş.a.

Dintre dramaturgi avem cunoştinţă de Iotta Naum Iotta, autor al piesei *Romana*, apărută iniţial în revista „Lumina" (1903-1909), republicată la Scopia (Skopje) în 1999 de Dina Cuvata, şi de Nicolae Babu[21], autorul dramei în patru acte *Marusha* (Scopia, 2004).

Pe lângă literatură originală, în aromână au apărut de-a lungul timpului transpuneri din româna literară a operelor unor mari scriitori. Un loc de frunte în această activitate îl ocupă poetul Hristu Cândroveanu[22], iar opera cea mai „tradusă" este poemul eminescian *Luceafărul*[23]. Menţionăm şi volumul lui Lucian Blaga, *Puizii aleapti*. Transpuniri pri limba armână, de Ionel Zeana (Cartea Aromânã, 1995).

Mai numeroase sunt, în ultima vreme, traducerile din literatura universală în aromână. O muncă asiduă în acest sens desfăşoară la Skopje, de mai mulţi ani, poetul, prozatorul şi publicistul Dina Cuvata (Dimo Dimcev)[24], cunoscut în România pentru traducerile sale din literatura română în macedoneana slavă încă înainte de 1989. Dorind să demonstreze virtuţile artistice ale aromânei, Dina Cuvata a tradus în aromână lucrări fundamentale: *Cântarea a cântărlor* (Bucureşti, 1996); Homer, *Iliada* (Bucureşti, 1997) şi *Odiseia* (Scopia, 2005); *Cânticlu-a ashcheariljei al Igor* (Scopia, 1999); Firdousi, *Shah-Namè* (*Cronica-a a Shahanjilor*) (Scopia/Vinitsã, 1999) Dante Alighieri, *Comedia divinã* (Scopia, 2001); Verghiliu, *Eneida* (Scopia, 2003); *Cânticlu-a Nibelundzãlor*

[19] Vezi *supra* nota 12. Pentru alte nume, cf. vol. Dina Cuvata, *Picurarlu di la Pind*, citat *supra*, nota 8.

[20] Ca toată literatura aromână publicată la această editură, şi romanul lui Nuşi Tulliu suferă „adaptări" grafice după sistemul de scriere al lui Tiberiu Cunia despre care va fi vorba *infra*. Astfel, *Murminţî fîrã cruţe* devine *Murmintsă fărã crutsi*, editorii permiţându-şi să modifice originalul.

[21] În ipostaza de poet, Nicolae Babu este prezent în antologia *Un veac de poezie aromână* (vezi *supra*, nota 8) cu trei poeme.

[22] S-a remarcat atât prin propriile transpuneri, cât şi prin publicarea în revistele pe care le conduce („Deşteptarea", din 1990, şi „Dimândarea", din 1994) a versiunilor altor autori.

[23] Dumitru Stere Garofil adună în volumul *Ploaea di lutseafîri* (Fundaţia Cartea Aromână, Editura Cartea Aromână, Constanţa, 2002), opt versiuni aromâneşti ale celebrului poem, datorate poeţilor Hristu Cândroveanu, Constantin Colimitra, Ioan Cutova, Toma Enache, Dumitru Garofil, Dumitru Pariza, George Perdichi, Ionel Zeana.

[24] Vezi *supra*.

BDD-V2568 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:52:07 UTC)

(Scopia, 2004); *Bibliea* (Sãmta Scripturã) (Scopia, 2004). În 2001, traducătorul avea în manuscris, alături de alte opere, *Cãnticlu-al Rolando* şi *Cãnticlu-al Sidlui*[25], despre care nu am aflat încă dacă au apărut în volum.

2. Din prezentarea noastră de mai sus, deşi incompletă, se conturează, credem, o imagine elocventă a scrisului dialectal aromânesc de azi, cel puţin din perspectiva generaţiilor de autori, a numărului acestora şi a varietăţii de genuri şi stiluri. Din această imagine răzbate ideea că aromânii care au simţit chemarea literaturii, din România şi din ţările balcanice foste comuniste, par a pune în practică îndemnul adresat de I. H. Rădulescu la începuturile literaturii române moderne: „Nu e vremea de critică, copii; e vremea de scris, şi scrieţi cât veţi putea şi cum veţi putea; dar nu cu răutate”[26]. Nu departe de această chemare paşoptistă este şi părerea lui Gheorghe Caragiani, exprimată în studiul *Scriitori aromâni (macedoromâni): Ce fel de literatură, ce fel de viitor?*, a cărui primă versiune, în italiană, datează din 1991: „Pentru dezvoltarea ulterioară a literaturii dialectale aromâne se impune ca o primă necesitate aceea de a se scrie în aromână: nu doar bine, ci şi mult”. Şi nu numai să se scrie, spune mai departe autorul, ci şi să se tipărească. Doar aşa, „prin înmulţirea cărţilor scrise şi publicate în aromână se vor putea pune bazele unei varietăţi mai mult sau mai puţin unitare, un fel de *koinè* a aromânei, fiindcă aromâna este deocamdată un ansamblu de graiuri nestandardizate”[27].

Aşa stând lucrurile, revirimentul despre care vorbeam *supra*, nu poate fi decât salutat. Se scrie mult şi nu de puţine ori şi bine. Ne îngăduim totuşi observaţia că scriitorii aromâni de azi, în special aceia cu mai puţină cultură literară, par să ignore cuceririle literaturii aromâne tradiţionale în care s-au remarcat „clasicii” Constantin Belimace, Nuşi Tulliu, George Murnu şi ceilalţi, creatori ai unui limbaj poetic oarecum unitar, bazat pe graiul grămostean de nord[28], pe care l-au nuanţat uneori cu dacoromânisme literare, pentru că mai toţi se formaseră în şcolile româneşti şi luaseră contact cu limba şi literatura română, pentru că mulţi erau trăitori în România şi pentru că necesitatea artistică le impunea în diverse situaţii întrebuinţarea unor forme şi a unor cuvinte inexistente în aromână. În poemele lor, poeţii în cauză caută plenisonia, muzicalitatea, altfel spus, sonorităţile fluide şi reuşesc adesea să la materializeze, în cea mai mare parte, cu elemente lingvistice din graiul străbun sau din graiuri apropiate, şi numai rareori cu dacoromânisme. Ilustrative în acest sens sunt versurile dintr-o foarte cunoscută poezie – *Grailu armânescu* – a poetului George Murnu (autorul volumului *Bair di cântic armânescu*, 1931), considerat de Hristu Cândroveanu „cel mai prestigios scriitor aromân modern”[29], iar de Nicolae Şerban Tanaşoca, „cel mai de seamă poet dialectal aromân” [30]: „*Grailu-a meu di mumă, grailu a meu di tată / vatra mea iu ñi-ardu añl'i ţe-am bănată. // Graiu picurărescu di păduri şi plae, / Zbor ţi-avdzîi dit gura paplui*

[25] Cf. Dina Cuvata*, Scriitori*..., p. 27.

[26] Cuvintele lui I.H. Rădulescu sunt invocate şi de Nicolae Saramandu în articolul *Gramatica shi scriarea ar(o)mãneascã*, „Zborlu a nostru”, XI, nr. 1 (41), 1994, p. 37-39, pentru a arăta că o limbă literară, în speţă aromâna, nu se creează peste noapte, ci după întrebuinţarea ei în scris multă vreme.

[27] Gheorghe Caragiani, *Studii aromâne*, p. 103-104. În versiunea iniţială, în italiană: *Scrittori aromeni (macedoromeni): quale letteratura, quale futuro*, studiul a apărut în „Letteratura di frontiera – Litteratures Frontalières”, Anno I, nr. 2, luglio-dicembre 1991, p. 131-153, cf. *ibidem*, p. 15.

[28] G. Ivănescu, *op. cit*., p. 728.

[29] *Un veac de poezie aromână*. p. 47.

[30] Nicolae-Şerban Tanaşoca, *Lume veche, Lume nouă (Confesiuni*), în „Ziarul Financiar” (Ziarul de Duminică), 16 iul. 2004, p. 3.

BDD-V2568 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:52:07 UTC)

şi-ali maie, / Zbor di budză vrută, dumnidzască ñilă, / Ñiurismă di frangă şi di trandafilă" (*Grailu armânescu*)[31]. Armonia prozodică este evidentă. Pe urmele sale, Nicolae Caratană, foarte bun cunoscător şi el al cadenţelor clasice, scrie în *Aşteptu soarile* (1985) o excelentă poezie modernă din care citãm: „*Veagľie-ţ boaçea, veagľie-u di corghi / di trup nu ai lipsă, ti-alasă. / Homer minduia prin ocľiľi orghi, / minduia prin noaptea-ahîndoasă. // Cându scria açea çe-are scrisă, / trupu-al Moise fudzi aspărat, / prea multu foc lu-angrica, prea multă chisă, / trupul di-amu ľi-era zborlu scriat // Nu-arăvda dot atânţi niori, / atânte rufei di icoane. / Scriinda, băna di ñil'i di ori / armas fără trup di ori milioane. // Fă ş'tine ca el / anarga-anarga cându dipuni tu carte, / cându dipuñi dit tine tu-açel / çe s-alumtă s'nu aibă moarte"*. (*Nu ai lipsă di trup*) [32]. Primul din cei doi poeţi este pindean, iar celălalt fărşerot[33], dar limba în care scriu, limpede şi muzicală, este aproape aceeaşi pentru că ambii creatori urmăresc în întrebuinţarea ei efecte de artă superioară şi o cât mai mare audienţă.

La poeţii de azi, în special la cei tineri, sincronizaţi la poezia modernă şi preocupaţi mai mult de adevărul tensionat al ideilor poetice şi al cuvintelor decât de eufonie, asemenea caracteristici sunt mai puţin frecvente. Aceasta nu înseamnă că poezia lor este lipsită de valoare. Din acest punct de vedere, remarcăm pe Gheorge Vrana, din a cărui creaţie poetică citãm: „*Bana mea - / cârvani di yisi / mprădată di vimtu... // Bana mea / nmurmintată / tu arina spulbirată" (Bana mea)*[34] şi pe Spiru Fuchi, cu câteva versuri din poezia *Soari disicat* care deschide volumul cu acelaşi titlu: „*Ishai di noapti, / intrai tu dzuă, / cu soarã disicat: / periã di locu / Stranjili chãnushã / Cu moartia misticat"* .

Din punctul de vedere al varietăţii dialectale actualizate azi în creaţiile literare, remarcăm faptul că autorii scriu, fiecare, în graiul nativ. Pentru că cei mai mulţi scriitori sunt grămosteni, graiul în care se scrie cel mai mult este graiul grămostean. Şi, după cum am văzut că şi în trecut dintre grămosteni s-au ales cei mai mulţi poeţi, se poate spune că se continuă astfel un fel de tradiţie a scrisului aromânesc bazat pe graiul grămostean. Totuşi, dacă înainte autorii aparţinând acestui grup lingvistic urmăreau accesibilitatea şi unitatea limbii în care scriau, astăzi urmaşii lor lasă impresia că sunt interesaţi mai mult doar de redarea cât mai exactă a conţinuturilor în propriul grai. Iată, spre ilustrare, o strofă dintr-o poezie a lui Mihai Prefti, altfel un bun poet, care aproape că nu poate fi înţeleasă, să zicem, de un cititor fărşerot din Albania,: „*Vãlãnduitã minari / Pit caljiuri fãr di tãhmini, Cu nãdii upãriti / Tu-adiljeaticlu curmat" (Vãlãnduitã minari)*[35]. Grămostenii din Macedonia şi din Bulgaria îşi scriu şi ei graiul, iar fărşeroţii din Albania, pe al lor[36].

Concluzia care se impune este că, deocamdată, nu putem vorbi de un limbaj poetic unitar al aromânei.

---

[31] *Un veac de poezie aromână*, p. 50.

[32] Autorul a folosit un sistem de scriere mai aparte, în care, pentru consoanele *l'* şi *ţ*, întrebuinţează grafemele *ľ* şi *ç*, pe care am încercat să le reproducem întocmai aşa cum am procedat cu celelate grafii utilizate de diferitele edituri care au publicat creaţii ale scriitorilor aromâni. Despre diversele sisteme de scriere, vezi *infra*.

[33] Vezi prezentările biografice din *Un veac de poezie aromână*, p. 47-49, respectiv, p. 403-405.

[34] Din „Zborlu a nostru", XI, nr. 1(41), 1994, p. 20.

[35] Din antologia *Picurarlu di la Pind* (vezi *supra* nota 8), p. 246.

[36] Vezi volumele menţionate *supra* şi *passim*.

BDD-V2568 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:52:07 UTC)

În privința sistemelor grafice folosite de scriitorii aromâni de azi, vezi mai departe cap. **3**.

3. Ceea ce constituie o noutate în aromâna actuală este întrebuințarea ei fără precedent în publicistică. Începând cu perioada modernă, când, datorită înființării de către Statul Român de şcoli şi biserici în Peninsula Balcanică[37], s-a produs adevărata deşteptare a conştiinţei naţionale a aromânilor de pretutindeni, au apărut multe periodice aromâneşti, atât în România, cât şi în Balcani – adevărate tribune de luptă pentru drepturi politice şi culturale. Titlurile sunt numeroase şi nu e locul aici să le trecem în revistă. Menţionăm, totuşi, „Macedonia", „Frăţil'ea", „Lumina", „Deşteptarea", „Graiu Bun", „Peninsula Balcanică", „Revista Macedoromână"[38] etc., titlurile unora dintre acestea fiind reluate astăzi de diverşi editori[39]. Subliniem faptul că aproape toate ziarele şi revistele aromânilor apăreau atunci în limba română. În aromână apărea la începutul secolului al XX-lea, la Salonic (pe atunci în Turcia Europeană), periodicul „Deşteptarea", al cărei director şi proprietar era N. Batzaria. Alfabetul folosit de acest săptămânal era cel latin cu diacriticele practicate pentru scrierea românei. Astfel, *ă*: *ă*; *î*: *â*; *č*: *ci*, *ce*; *ğ*: *gi*, *ge*; *ќ*: *che, chi*; *ş*: *ş*. Pentru *ţ* se folosea *ţ* şi *ç*, iar pentru *dz*: *dz*. Palatalele *l'* şi *ń* erau redate prin *li* sau *lĭ*, şi *ni* sau *nĭ*. Pentru neologisme, ziariştii respectivi apelau în mod firesc la limba română, de unde le preluau în forma încetăţenită aici, pe care o adaptează la sistemul morfosintactic al aromânei. Iată cum arăta un fragment de text din 1908: „*Cu sboare muşate d. Profesor N. Iota dzîçe că naţiunea a noastră are scoasă hili multu învițaţĭ multu mari şi çe au agiumtă nescănți aproapea s'acumpără Elada cu părad*z*i. Tr'açea un ahtari popor nu poate s'cheară şi prindea s'avem deputat. Şi lu avum şi s'nă băneadză...*"[40]. Cu unele mici corecţii care s-au impus pe măsura evoluţiei sistemului ortografic al limbii române şi a grafiei folosite pentru redarea textelor dialectale aromâneşti, sistemul grafic de atunci este aproape identic cu cel folosit în România până la sfârşitul secolului al XX-lea [41].

O bună parte din editorii de azi de reviste aromâneşti în aromână propun însă alte sisteme grafice pentru aromână. Alfabetul folosit rămâne alfabetul latin, dar pentru semnele diacritice se propun alte soluţii. O adevărată teorie în această direcţie lansează Tiberiu Cunia, de la Fayetteville, New York, mai întâi în 1984, în revista „Zborlu a Nostru"[42] de la Freiburg, apoi, în 1994, în „Rivista di Litiratură shi Studii Armãni"[43].

[37] Despre înfiinţarea şi funcţionarea acestora, cf. Mihail Virgil Cordescu, *Istoricul şcoalelor române din Turcia, Sofia şi Turtucaia din Bulgaria şi al seminariilor de limba română din Lipsca, Viena şi Berlin*, Tipografia Curţii Regale, Bucureşti, 1906; Adina Berciu-Drăghicescu, *Românii din Balcani. Cultură şi spiritualitate. Sfârşitul secolului al XIX-lea. Începutul secolului al XX-lea*. „Globus", Bucureşti, 1996. Vezi şi Gheorghe Zbuchea, *O istorie a românilor din Peninsula Balcanică. Secolul XVII-XX*, Editura Biblioteca Bucureştilor, Bucureşti, 1999.

[38] O imagine elocventă a presei aromâneşti din epoca modernă şi a reflectării în ea a problemelor aromânilor din Balcani întâlnim în lucrarea *Romanitate balcanică în conştiinţa societăţii româneşti până la primul război mondial*.Teză de doctorat, Universitatea din Bucureşti, 2000, a istoricului Stoica Lascu de la Universitatea din Constanţa.

[39] Vezi *supra*.

[40] „Deşteptarea", I, nr. 3, 23 nov. 1908, p. 1.

[41] O contribuţie esenţială în această direcţie a avut-o Pericle Papahagi care a publicat, într-o grafie unitară şi uşor de întrebuinţat şi de recunoscut, *Din literatura poporană a Aromânilor* (Bucureşti,1900), *Basme aromâne* (Bucureşti, 1905), *Scriitori aromâni în secolul al XVIII-lea*, Bucureşti, 1909.

[42] Anul II, nr. 1, p. 30. Alfabetul propus a fost susţinut şi de rezoluţia adoptată la *Al Doilea Congres Internaţional de Limba şi Cultura Aromână,* din 25-28 august 1988, de la Freiburg.

[43] Cf. Tom I, nr.1, 1 apr. 1994, p. 7-43: *Normili di scriari a Editurãljei.*

BDD-V2568 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:52:07 UTC)

Normele propuse sunt reluate de atunci în fiecare din volumele tipărite la Editura Cartea Aromãnã. În 1997 (24-31 august), la Bitolia, în Macedonia, a avut loc şi un simpozion dedicat standardizării scrierii în aromână, la care au participat, alături de delegaţi din partea diferitelor asociaţii culturale aromâneşti din Macedonia, Albania, Bulgaria, Yugoslavia şi România, jurnalişti, scriitori, filologi. Printre ei s-au aflat reputaţii lingvişti Nicolae Saramandu şi Petar Atanasov. În general, în urma discuţiilor s-a adoptat sistemul de la Editura Cartea Aromãnã, în care însă s-au făcut unele modificări. Simpozionul a adoptat o *Rezolutsie* în care s-a subliniat necesitatea alcătuirii în viitor a unui *Ãndreptar Ortografic, Ortoepic shi di Punctuatsie* şi s-a exprimat speranţa că până la urmă se va ajunge la un sistem unitar de scriere a aromânei[44].

Potrivit *Normelor* lui Tiberiu Cunia, grafemul *ã* îl redă atât pe *ă*, cât şi pe *î* (*â*), după cum am văzut deja în grafia numelui *Editura Cartea Aromãnã* şi în multe alte exemple (vezi *supra*). Palatalele *l'*, *ń* sunt redate în sistemul propus şi folosit de Cunia cu *lj* şi *nj*: *njel*, *calj*, dar benevol, aceste consoane pot fi scrise şi cu semnele tradiţionale *ñ* şi *ļ*. Pentru *ş*, *ţ*, sunt propuse, pentru a elimina diacriticele[45], *sh* şi *ts*: *shoput*, *tsină*, autorul acceptând totuşi că pot fi folosite şi literele tradiţionale. Există însă şi excepţii, spune autorul, în care literele apropiate *s* şi *h* nu-l redau pe *ş*, ci chiar sunetele-foneme respective, ca în *dishhãmari*, *transhumantsã* ş. a. Adevărul constatat de noi este că cititorii aromâni din România, în special studenţii, manifestă un sentiment de respingere pentru asemenea grafii. Combinaţiile de litere *ce*, *ci*, *che*, *chi*, precum şi *ge*, *gi*, *ghe*, *ghi* sunt păstrate ca în dacoromână şi italiană. Africata alveolară sonoră *dz* rămâne redată în continuare după tradiţie. Pentru consoanele fricative interdentale *θ*, *δ*, pe care nu toţi aromânii le au în sistemul consonantic, se propun grupurile de litere *th* şi *dh*, ca în albaneză, dar în practica editorială de la Cartea Aromână se va folosi *t*, ca în *timelj* faţă de *thimelj*, *dascal* faţă de *dhascal*, cititorii urmând a citi cum sunt obişnuiţi în propriul grai. La fel, pentru fricativa velară sonoră *γ* se propune, pentru simplificare, *g* care va fi citit „după grailu a omlui". După Simpozionul de la Bitolia din 1997, se propune însă *g* pentru *γ* aspru, când nu se află înaintea vocalelor *e* şi *i*, ca în *agalea*, *agapi*, *agonja*, dar şi *gh*, în aceleaşi cuvinte, dacă scriitorii au în grai pronunţia respectivă. Pentru γ muiat înainte de *e* sau *i*, redarea va fi *γ*: *ahorγea*, *aγeazmă*, *γeatru*. În unele cuvinte, datorită tradiţiei, se poate scrie însă *ghiftu*, *ghigantu*, *ghimnastică* etc. Vocalele scurte finale *i* şi *u* nu se mai scriu, conform noilor norme, şi sunt date diverse contexte fonetice în care acestea se scriau cândva. Sunt abordate apoi problema lui *e* final, a diftongului *oa*, a numelor lunilor anului, zilelor săptămânii, naţionalităţilor etc.

Deşi constatăm că principiul de bază propus de Tiberiu Cunia pentru scrierea standardizată a aromânei este principiul fonetic, acesta nu este respectat întru totul. Fiind educat în sistemul şcolar românesc, autorul combină, cum se întâmplă şi în ortografia limbii române, principiul fonetic cu cel tradiţional. Totuşi, impresia noastră este că sistemul său ortografic simplifică pe de o parte lucrurile, iar pe de alta le complică, după cum am văzut deja în cazul grafiei lui *ş* şi *ţ*. Un alt exemplu de „complicare"este cazul

[44] Tiberius Cunia, *Bituli 1997 – Un simpozion trã standardizari a scriariljei armãneascã*. Frãndzã Trapti dit „Rivista di Litiraturã shi Studii Armãni", Anlu 4, Numirlu 2 (Tom VIII), Sumedru 1997, p. 12.

[45] Scrierea fără diacritice pentru aromână a fost folosită, se pare pentru prima dată, de Mihail Boiagi în *Γραματικη Ρωμανκη ητοι Μακεδονοβλαχικη*. *Romanische oder Macedonowlachische Sprachlehre*, Viena, 1813, republicată de Pericle Papahagi cu titlul *Gramatică română sau macedo-română*, Bucureşti, 1915, dar nici el n-a renunţat de tot la semnele respective atunci când scrie *doamnâ*, *ĵoacâ* etc.

BDD-V2568 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:52:07 UTC)

diftongului *ea* (*ia*): substantivele feminine care se scriu la nominativ nearticulat *so-i*, *ma-i*, *bo-i*, *pa-i*, *ploa-i* etc., articulate devin *so-ea*, *ma-ea*, *bo-ea*, *pa- ea*, *ploa-ea*[46] etc.

Dacă în ceea ce se referă la sistemul ortografic putem să avem sau nu dreptate în privinţa observaţiilor făcute, în perimetrul îmbogăţirii aromânei cu neologismele de care are atâta nevoie pentru a putea exprima conţinuturile diversificate ale vieţii moderne pe care etnia în cauză o trăieşte astăzi, propunerile lui Tiberiu Cunia ni se par de-a dreptul deplasate. Autorul propune o adaptare forţată la sistemul fonomorfologic al aromânei a tuturor neologismelor de care dialectul are nevoie. Asfel, orice *e* neaccentuat devine automat *i* : „american": *amirican*, „neologism": *niulughism*, „revistă": *rivistã,* „serios": *sirios* etc.; *o* neccentuat devine *u*: „doctor": *doctur*, „modern": *mudern*, „problemă": *prublemă*, „filologie": *filulughii*; africata *č* se transformă în *ţ* (*ts*) în cuvintele împrumutate din româna standard: *actsentu*, *bitsicletã*, *litsitatsie*, *spitsial* etc., dar *citescu* şi *cititor*. Regula 3 prevede ca *ğ* (*ge/gi*) să devină *ghe/ghi* în cuvintele împrumutate din română sau din greacă: *ghimnaziu*, *ghimnasticã*, *loghicã* etc., dar *dz* în cuvintele de origine latină: *adzentsii*, *dzenju, imadzini*, *lidzendã*, *ridzim* etc., după modelul vechilor cuvinte dialectale moştenite din latină *dziniri*, *dzinuclju* etc.[47]

Este adevărat că în aromână s-au încetăţenit, după o îndelungă întrebuinţare în şcolile aromâneşti din Balcani, forme ca *puizie*, *puizii*[48] şi că există tendinţa, de exemplu, ca *o* neaccentuat din unele cuvinte împrumutate din română să se transforme în *u*, ca în *avucat*[49] , *Custanţa* (Constanţa) etc., dar de aici şi până la a impune pronunţii de felul celor enumerate mai sus este o foarte mare distanţă. Nu ne îndoim că profesorul Tiberiu Cunia este bine intenţionat, dar domnia sa pare să ignore că normele de scriere a unei limbi nu se stabilesc decât după folosirea multă vreme în scris a acelei limbi, iar încetăţenirea neologismelor tot prin circulaţia şi actualizarea lor cât mai intensă şi cât mai largă se va produce[50]. În nici un caz nu este admisibil ca editorii de azi, cum sunt Tiberiu Cunia şi Dina Cuvata, să intervină în textele autorilor din veacul al XX-lea pe care îi publică în noi ediţii, atât în sistemul grafic folosit în ediţiile originale, cât şi, mai ales, în textele respective, în care înlocuiesc dacoromânismele cu termeni consideraţi de ei curat aromâneşti[51]. Pentru varianta publicistică a aromânei care este pe cale să se constituie azi

[46] La Simpozionul din Bitolia (vezi *supra*, nota 41), această regulă a fost respinsă (*Bituli 1997*..., p. 15-16). Despre grafii propuse pentru aromână, cf. Nicolae Saramandu, *Sisteme de scriere a aromânei*, SCL, LI, 2000, nr. 1, p. 201-206.

[47] Pentru alte reguli, cf. *Normili ti scriari*... (vezi nota 40).

[48] Unul din autorii acestui studiu (Nistor Bardu), vorbitor nativ al aromânei (graiul moscopolean), a învăţat, în copilărie, asemenea *puizii* de la părinţii săi.

[49] Cf. *DDA*, s.v.

[50] Pentru probleme teoretice şi aspecte practice în această privinţă, referitoare la limba română, cf. articolele şi studiile dedicate lexicului, în general, şi neologismelor, în special, din *Aspecte ale dinamicii limbii române actuale*, vol. I, II, III, IV, Editura Universităţii din Bucureşti, 2002, 2003, 2004, 2005. Vezi şi Theodor Hristea, *Împrumutul ca mijloc extern de îmbogăţire a vocabularului*, în *Sinteze de limba română*, Albatros, Bucureşti, 1984, p. 396.

[51] Din păcate, asemenea intervenţii s-au făcut deja. De exemplu, în 1990, în editarea volumului lui Constantin Belimace *Dimândarea părinteascã*, apărut la Syracuse, New York, îngrijitorul ediţiei Dina Cuvata şi editorul Tiberius Cunia au intervenit în manuscrisul original, fapt pe care îl considerăm extrem de grav. La fel s-a procedat apoi cu romanul lui Nuşi Tulliu*, Murminţî fîrã cruţe* (vezi *supra*, nota 16), volumul de versuri al lui Nicolae Caratană (devenit Cola Caratană), *Ashteptu Soarili*, 1991 (faţă de originalul *Aşteptu soarile*) ş. a., apărute la Editura Cartea Aromână, şi cu toate reeditările din Macedonia datorate lui Dina Cuvata din care menţionăm, spre exemplificare, *Cartea-a cãpitanlui Cacioni* (Scopia, 2003), care

BDD-V2568 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:52:07 UTC)

prin uzitarea ei cu o remarcabilă intensitate în periodicele din România, Macedonia, Albania, Bulgaria, normele se pot elabora numai după o practicare îndelungată a acestei variante[52].

Standardizarea propusă de Tiberiu Cunia se aplică însă diferit în activitatea editorială şi publicistica aromânească de azi.

În România, normele respective se aplică întocmai în tot ce apare la *Editura Cartea Aromână*[53] şi în „Rivista di Litiraturã şi Studii Armãni", după cum am văzut deja, indiferent de alfabetul folosit de autorii care dau manuscrisele spre publicare şi de forma neologismelor din textele respective.

Foarte aproape de acest sistem ortografic se află revista „Bana armãneascã", care apare la Bucureşti din anul 1996, fiind fondată de medicul stomatolog Dumitru Piceava. Subtitlul ei este „Revistã di informatsii shi culturã a armãnjilor di pisti tut". Se vede deja că pentru *ş*, *ţ*, *ń* grafiile întrebuinţate sunt cele propuse de Tiberiu Cunia: *sh*, *ts*, *nj*. La fel, pentru *l'* este folosit *lj*. Totuşi, este de remarcat forma neologismului *revistã* care este aproape identică grafic cu cea din româna standard, diferită fiind doar vocala *ă* (*â*?) din final, redată prin *ã*. În numărul 4 (18) din 1999, redacţia atrage atenţia că se va distanţa de alfabetul de la Freiburg şi de la Bitolia (vezi *supra*) prin utilizarea lui *ã* diferit de *â*, primul redând pe *ă*, iar celălalt pe *î*. De asemenea, cititorii sunt anunţaţi că vocalele scurte finale *i* şi *u* vor fi scrise de la data respectivă în finalul cuvintetor: *aushi*, *aroshi*, *omu*, *pomu* etc. În ceea ce priveşte neologismele, remarcăm, pe de o parte, exprimări cât mai aromâneşti cu putinţă (cât mai grămostene, de fapt, grai în care se află mai multe grecisme şi bulgarisme decât în graiurile fărşerot şi moscopolean), ca în textul care urmează: „*Ama catandisea pulitică s-alâxi adzâ tu lumi. Evropa tinjiseaseashti adzâ tuti miletsli, maxus atsea fârâ un crat cari s-lji andrupascâ. Evropa ari sinfer ca tuti miletsli sâ-shi tsânâ identitatea a lor ahoryea*"[54]. Termeni precum *catandise* „stare, hal"(< ngr. *Κατάντσις*)[55], *crat* (< ngr. *κράτος*) (acesta din urmă nefiind înregistrat în *Dicţionarul* lui Tache Papahagi) sunt rar folosiţi în aromână şi nu credem că autorul articolului respectiv nu se putea dispensa de ei, dar, pesemne, politica redacţiei (redactorul şef în 1999 era Dina Cuvata) la data respectivă era aceea de a demostra diferenţa dintre aromână şi dacoromână. Pe de altă parte, în acelaşi număr al revistei sunt publicate texte ale unor colaboratori din Albania, în care, alături de adaptări neaoşizante, apar şi forme aproape identice cu cele din română, de unde au fost împrumutate. Iată, în acest sens un fragment reprezentativ: „*Dit punctul di videari istoric putem sâ spunem cã „Chestiunea Armâneascâ tu Arbinishii" la anjlji a dictaturălji comunistâ fu total ncljisâ. Tu atselji*

---

conţine versuri modificate grafic faţă de formele originale publicate de Tache Papahagi în *Antologie aromânească*, p. 235-234 şi în volumul *Poeţii Z. A. Araia şi T. Caciona*, Editura Societăţii cultural-naţionale „Apostol Mărgărit", Bucureşti, 1932 (Biblioteca Naţională a Aromânilor). Vezi în acest sens şi Gheorghe Caragiani, *op cit*., p. 110, nota 34. De altfel, nici Tiberiu Cunia, nici Dina Cuvata nu au studii sistematice de filologie, primul fiind specialist în silvicultură (cf. Ilie Traian, *op. cit*.), iar celălalt, economist (cf. Dina Cuvata, *Scriitori armãneshtsã*, s.v.), căruia îi recunoaştem însă o remarcabilă cultură literară (vezi *supra*).

[52] Despre rolul presei în impunerea formei neologismelor, cf. Aida Todi, *Rolul mass-media în păstrarea identităţii lingvistice româneşti*, „Agora", IV, nr. 19, oct. 2005, p. 15.

[53] După normele în discuţie, primul cuvânt din numele instituţiei editoriale în discuţie ar trebui să fie *Iditura*, dar, după cum se vede, Tiberiu Cunia nu-şi permite o asemenea „licenţă".

[54] Alexandru Gica, *Mecenats armânj. Iancu Perifan*, „Bana armãneascã", IV, nr. 4 (18), 1999, p. 10-11.

[55] Cf. *DDA*, s.v.

BDD-V2568 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:52:07 UTC)

anji tu nitsi un mijloc: uficial, social, cultural nu easti grit trâ aestâ «Chestiune...». Tut ashi tu nitsi un document istoric icâ ufitsial dit atsel chirou, macar shi tu vârâ discursu importantu a personalitătslor culturali shi shtiintsifitsi, icâ a membrilor dirigentsii ân vigor, tu ma multu di 45 di anji dupu Polimlu Mondial, nu s-aflã macar unâ aradhâ trâ «Armânjlji dit Albania» icâ ti Armânjlji ân mod general"[56].

Tot la Bucureşti apar astăzi „Deşteptarea" (din 1990) şi „Dimândarea" (din 1994), conduse de Hristu Cândroveanu (vezi *supra*). Din punctul de vedere al grafiei întrebuinţate, revista se situează net de partea tradiţiei, declarându-se de multe ori public împotriva alfabetului de la Freiburg şi a „Normelor" lui Tiberiu Cunia, ca şi împotriva exagerărilor lui Dina Cuvata[57]. Aici sunt publicaţi autori care apar şi la Editura Cartea Aromână, precum Cola Fudulea, dar în grafia care s-a impus în cultura (a)românească de mai bine de o sută de ani, şi cu o terminologie în care care neologismele s-au integrat în mod firesc. Multe din textele publicate, cu caracter informativ sau ştiinţific, semnate de personalităţi cunoscute ca Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Adrian Turculeţ, Alexandru Surdu, Ion Vulpe, Hristu Cândroveanu[58] etc., sunt în dacoromână (româna standard), conform părerii că această variantă a limbii române are calităţile necesare de a exprima cele mai diverse şi nuanţate conţinuturi, în cele mai diverse stiluri. Nu de puţine ori, însă, textele de atitudine, de prezentare a unor scriitori, de răspuns la scrisori, sunt într-o aromână limpede şi fluentă. Iată un fragment elocvent dintr-o scrisoare deschisă adresată plasticianului şi scriitorului aromân Ghiorghi Platari-Tzîmă, din Grecia[59], de Hristu Cândroveanu: „*Limba literară easti grailu ma aleptu, ma corectu gramatical, aşi cum easti cazlu a catharevusil'ei aţia, faţă di grailu dhimotiki / popular, s-mi l'erţî tini frate Ghiorghi, cara s-nu mi exprimai eu clar la ţi vrui s-dzîc"*[60]. Se vede limpede şi alfabetul folosit (cel tradiţional), şi forma neologismelor, în opinia noastră, cea firească.

În Bulgaria, editorii de literatură dialectală aromână şi jurnaliştii de la cele două periodice ale Societăţii Aromânilor (Sutsata Armânjilor), „Armânlu" şi „Noi Armânji"[61], în care apar texte în aromână, dar şi în bulgară, alfabetul folosit pentru aromână este apropiat, dar nu identic cu cel al lui Tiberiu Cunia. Lor, ca balcanici, locuitori ai unei ţări slave, li se pare probabil firesc să folosească grupurile *sh*, *ts*, *lj*, *nj*. Fiind convinşi că este nevoie de o grafie şi de norme comune pentru toţi aromânii de peste tot, ei acceptă grafemele respective, dar nu se rup de tot de tradiţie. Ilustrativ în acest sens este micul articol-program din primul număr al reviste „Noi Armânji", semnat de Toma al Kiurkci, din care citãm următorul fragment: „*Aestâ revistâ are scupolu s-tsânâ ligătura cu Armânamea di tuti statile di Balcan. Vrem Armânjilji di Albania, Bulgaria, Gretsia, Machedonia, Sârbia shi România s-angripseascâ tu limba Armâneascâ cu unâ grafie*

[56] Vanghel Shundi, *Chestiunea armâneasâ tu Albania*, *ibidem*, p. 4-5. Vanghel Shundi este preşedintele Societăţii „Aromânii din Albania", care editează periodicul „Fraţia", vezi *infra*.

[57] Vezi articolul lui Florin Cândroveanu *Unã toafã di „antologhie"*...din „Deşteptarea", 12, nr. 3 (132), martie, 2001, p. 7.

[58] Altor mari autori ca Th. Capidan, Constantin C. Giurescu , Dinu C. Giurescu le sunt reproduse fragmente din operele lor esenţiale în care se referă la aromâni, cf. numerele 3 (132), mar. 2001 din „Deşteptarea" şi 1 (37), ian.-mar. şi 2 (38), apr.-iun. 2003 din „Dimândarea". Vezi şi *supra*, notele 10-11.

[59] Ghiorghi Platari-Tzîmă este de curând autorul unui excepţional corpus de documente privitoare la glorioasa citadelă aromânească Metsovo (Aminciu) din Munţii Pindului: ΚΩΔΙΚΑΣ ΔΙΑΘΗΚΩΝ ΜΕΤΣΟΒΟΥ, τομος Α, Β, Γ, Μετσοβο-Αθηνα, 2004.

[60] Hristu Cândroveanu, *Trã unã literaturã liberã şi cultã*, „Dimândarea", X, nr. 1 (37), ian.-mar. 2003, p. 6.

[61] Vezi *supra*, nota 15.

BDD-V2568 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:52:07 UTC)

shi cu normi apruchiate shi standardizati di adunărle la congrese, simpozioane shi conferintsele a noastre tu anjilji 1990-2000"[62]. Se observă că autorul respectă până la un punct noile propuneri de scriere adoptate de aromânii din statele balcanice, dar în ceea ce priveşte forma cuvintelor ei se supun pronunţiei care le caracterizează graiul străbun, tradiţiei scrisului în aromână. Astfel, *e* neaccentuat nu se închide totdeauna la *i* (*statile*, *apruchiate*, *grafie*, *congrese* etc.), *â* nu apare ca *ã* iar neologismele sunt păstrate aproape identic ca în limba română, de unde credem că sunt împrumutate.

Din alte texte (articole, cuvântări) se deduc trăsături caracteristice ale graiului grămostean, graiul nativ al celor mai mulţi aromâni din Bulgaria, tot mai influenţat în prezent de limba bulgară[63] şi tot mai puţin folosit de generaţiile tinere care contractează foarte frecvent căsătorii cu membrii comunităţii majoritare, deci în afara comunităţii originare, ceea ce le determină să-şi părăsească limba străbună[64].

Din Albania, publicaţia cea mai cunoscută de aromâni este „Fraţia" (Vëllazëria), editată de Societatea „Armãnji dit Albania" (vezi *supra*). În privinţa sistemului de scriere, această gazetă a adoptat în bună parte, până în 2003, alfabetul, *Normili* şi forma *niulughismilor* lui Cunia, ceea ce făcea ca în texte să apară forme ca *ucazie*, *prublemili*, *s-ni intigrãm*, *partidi pulitici* etc. Editorii erau poate îndreptăţiţi să folosească grafiile *nj*, *sh*, deoarece alfabetul oficial al limbii albaneze conţine asfel de grupări de litere pentru redarea sunetelor *ń*, *ş*[65], dar începând cu numărul 8, din august 2003, revista adoptă alfabetul tradiţional, cu semne diacritice, doar *ã*, diferit însă de *â*, rămânând ca la Cunia. „Nota" în care se anunţa folosirea alfabetul tradiţional suna astfel: „*Di cum avemã consultat tu redacţiã şi cu lingvistici avem decizat (luat apofasii), ţi tuti scriturili ţi va s-editeadzã la revista a noastã va s-hibă scriati cu alfabetu tradiţional./ Ti aţea suntã pãlãcãrsiţ corispondenţl'i ţi va s-scrii ti noi s-adapteadzã aistã scriarea cu alfabetu tradiţionalã şi s-nu aibã supãrari macã cãndã scriarili ti altã soi noi va li şuţãm pi scriarea ţi spusãm. Aşi: ş tu loc ti sh; ţ tu los ti ts; l' tu loc ti lj. Ari cali tu compiter ţi si s-adapteadză aistã scriari*"[66].

Textul aparţine, foarte probabil, lui Jani Gusho, redactorul-şef al revistei. Dincolo de unele greşeli de redactare (lipsesc, de exemplu, virgulele), textul de mai sus reflectă particularităţi ale graiului aromânilor fărşeroţi din Albania[67] de azi, din al cărui sistem vocalic lipseşte vocala *î*. În privinţa neologismelor, textul ni se pare edificator pentru

[62] Toma al Kiurkci, *Vruts Armânj di Bulgaria shi Balcan*, „Noi Armânji", I, nr. 1, p. 1.

[63] Vezi discursul lui Vasil Ianachiev, preşedintele Societăţii Aromânilor din Velingrad, în „Noi Armânii", nunărul citat la nota 58, p. 9-11, fenomen întâlnit frecvent în cercetările noastre la aromânii din munţii Rodopi, efectuate în noiembrie 2005. Între influenţe, remarcăm, de pildă, antepunerea determinantului faţă de determinat: *a noshtsâ parintsâ*, *a lui tricut* etc. Pentru particularităţile şi situaţia graiului aromânesc de azi din regiunea Rodopilor, cf. Radu Sp. Popescu, Todor Balkanski, *Aromânii din Rodopi Bulgariei şi graiul lor*, Craiova, 1995.

[64] *„Cu itia a misticatslor fumelj tu anjlji di ma napoi s-veadi shi s-cunoashti cum dzuâ di dzuâ Limba Aromâneascâ s-bulgarizează shi s-tucheaşti"*, spune Vasil Ianachiev în discursul citat *supra*, nota 58.

[65] Cf. *Fjalor i gjuhës së sotme shqipe*, Tiranë, 1980.

[66] „Fraţia", nr. 8 (89) august (gusht) 2003, 8.

[67] Pentru particularităţile graiului fărşerot din Albania, cf. Th. Capidan, *Fărşeroţii*, în „Dacoromania", VI, 1929-1930, „Cartea Românească", Bucureşti, 1931, p. 116-204; Nicolae Saramandu, *Cercetări asupra aromânei vorbite în Dobrogea*, Bucureşti, Editura Academiei, 1972, *passim*; Nistor Bardu, *Limba scrierilor aromâneşti de la sfârşitul secolului al XVIII-lea (Cavalioti, Daniil, Ucuta)*, Constanţa, Ovidius University Press, 2004.

BDD-V2568 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:52:07 UTC)

modul în care acestea sunt adaptate la rostirea fărşerotă (vezi, de exemplu, formele *corispondeţl'i*, *tradiţionalã*, *s-adapteadzã*, *s-editeadzã*), dar şi pentru absenţa unei practici corespunzătoare a folosirii în scris a dialectului, ceea ce determină prezenţa unor forme ca *lingvistici* şi *avem decizat*. În general, în textele aromâneşti ale redactorilor de la „Fraţia" se remarcă o anumită lipsă de fluiditate a exprimării şi o oarecare greutate în a da forma cea mai firească neologismelor împrumutate din limbile albaneză, italiană, de unde multe au intrat în albaneză, sau din limba română. Se simte că autorii în cauză nu cunosc suficient limba română, al cărei spirit este în mod natural apropiat de aromână, în ciuda unei evoluţii divergente timp de aproape o mie de ani a celor două dialecte[68], şi că nu au nici o foarte bună practică a graiului nativ[69].

Deşi în ultimele decenii în Grecia au luat fiinţă mai multe societăţi culturale ale aromânilor, acestea par să nu aibă printre preocupări şi editarea de literatură aromânească (vlahă) sau de publicaţii aromâneşti. De exemplu, „Λαογραφικός Ευλλόγος Βλάχων Νάουσεας" („Ansamblul Folcloric Vlah din Naousa") editează numai în limba greacă materiale de informare asupra activităţii asociaţiei respective, aşa cum este un calendar („Ημερολογιο") pe 2005 cu imagini grăitoare ale grupurilor de dansatori. Avem informaţii că şi la Seres există un ansamblu care editează în greceşte diverse materiale informative despre preocupările culturale şi artistice ale ansamblului şi asociaţiei culturale respective[70].

De aceea, ni s-a părut de-a dreptul uimitor să găsim publicate în Grecia două culegeri de folclor aromânesc, tipărite cu alfabet latin, în cea mai bună tradiţie a editării unor astfel de texte în cultura românească. Este vorba de volumele *Căntiţi Armâneşti di-Aminciu* (1988) şi *Căntiţi Fărşeroteşti* (1991), ambele îngrijite de Gogu Padioti[71].

[68] Despre divergenţa dialectelor şi unitatea limbii române, cf. Sextil Puşcariu, *Limba română*, I, Bucureşti, „Minerva", p. 232; Eugeniu Coşeriu, *Lingvistica integrală*, Interviu realizat de Nicolae Saramandu, Bucureşti, Editura Fundaţiei Culturale Române, 1996, p. 108-114; Nicolae Saramandu, *Romanitatea orientală*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2004, p. 71-73; Matilda Caragiu Marioţeanu, *Un dodecalog al aromânilor*, în *Aromânii. Istorie. Limbă. Destin*, coordonator Neagu Djuvara, Bucureşti, Editura Fundaţiei Culturale Române, 1996, p. 168-183.

[69] Am putut constata aceasta în timpul călătoriilor noastre de studii efectuate în Albania în 2003 şi 2004, când interlocutorii noştri aromâni, vorbitori nativi ai dialectului, dar locuitori acum în oraşe, în mediul lingvistic al populaţiei majoritare, care îşi exercită în mod firesc influenţa asupra limbii alogenilor, întâmpinau greutăţi în actualizarea propriului grai, recunoscând, mulţi dintre ei, că-l folosesc tot mai rar şi cu tot mai multe influenţe ale limbii albaneze. Mai mult, ei ne mărturiseau că noi vorbim mai bine graiul străbun, aşa cum îl vorbiseră şi ei înainte, când locuiau în satele de origine. Pentru alte aspecte privind efectele bilingvismului aromâno-albanez, cf. Adrian Turculeţ, *Aspecte ale situaţiei sociolingvistice a aromânilor din Albania,* în vol. *Limba şi literatura română în spaţiul etnocultural dacoromânesc şi în diaspora*, Iaşi, Editura Trinitas, 2003 (Academia Română, Institutul de Filologie Română „A. Philippide"), p. 110-127.

[70] În 26-27 august 2005, ansamblul respectiv a fost prezent în România pentru a participa la Festivalul Internaţional de Folclor Aromânesc „Părintesca Dimândare", organizat de Fundaţia Cultural- Ştiinţifică „Andrei Şaguna" din Constanţa.

[71] Γεωργιου Απ. Παδιωτη, *Căntiţi Armâneşti di-Aminciu Βλάχικα τραγούδια του Μετσόβου*, Εκδοσεις Γερου, Αθήνα, 1988; idem, *Căntiţi Fărşeroteşti Τραγούδα Φασριωτών – Αρβανιτοβλάχων*, Εταιριας Αρομανικου (Βλαχικου) Πολιτισμου, Αθηνα, 1991. Aflăm de pe internet (rgnpress.ro/content/view/10349) că Gogu Padioti a fost secretarul Societăţii pentru Limba şi Cultura Aromânilor din Grecia şi un activist de seamă pentru drepturile aromânilor din Grecia, calităţi în care a editat şi volumele citate. S-a născut la Metzovo (Aminciu) şi a urmat cursurile gimnaziale şi parţial pe cele liceale la Liceul românesc din Ianina, înainte de închidere. A murit recent, pe 27 noiembrie 2005.

BDD-V2568 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:52:07 UTC)

Cântecele cuprinse în primul volum sunt însoţite de traducerea grecească, iar în cel de-al doilea doar de unele glose ale cuvintelor considerate mai dificil de înţeles.

Alfabetul folosit pentru redarea textelor este cel tradiţional românesc, cu *ă*, *â*, *î*, *dz*, *ñ*, *ş*, *ţ* etc. Pentru palatala *l'* editorul întrebuinţează pe *l* dublu: *ll*: *ncllinu*, *pulliu*, *treilli* etc., iar pentru fricativa palatală sonoră *γ'*, pe *ó*. Iată un fragment din primul volum menţionat: „*Pulliu, lai pulliu ţi stai pri veargă*/*câţe stai dzua-ntreagă/ş-tutu stai şi juleşti?/-Nu vedzî peanile-ñ, ţi suntu smăróite/şi tu săndze anduluchite*?".

În ceea ce priveşte aromâna întrebuinţată de Gogu Padioti în textele explicative întitulate *Zboru năinte*[72] şi *Prolog*[73] asupra pieselor folclorice incluse în cele două volume, aceasta are o fluiditate cu totul remarcabilă, neologismele de origine română, cele mai multe, fiind adaptate firesc la spiritul dialectului, demonstrând din partea autorului un bun exerciţiu al limbii native şi, foarte probabil, o bună cunoaştere a românei literare. Cele două fragmente care urmează sunt, credem, pe deplin edificatoare:

„*Cartea aestă cu căntiţi di-Aminciu iasti un documentu că noi aveam căntiţi armâneşti di tu vecllia eta ş-că avemu şi astădzî un folclor curat armânescu*" (*Zboru năinte*: 13).

„*Limba ţi zburăsc fărşeroţlli iasti un dialect proto-român, işet dit latina ţi zbura hurvóaţlli, aţelli ţi fură colonidzaţ după ţi s'amisticară cu limba zburată di autochtoñi. Cum zburarea alor s'dizvultă mult pi-agalea, idiomu fărşerotesc arămasi aţel cama arhaicu di tuti idiomurli neolatini, aţel ţi dealunga a etilor avu influena aţea cama slaba*" (*Prolog*: 22).

Aşa cum arătam *supra*, în Republica Macedonia se tipăresc poate cele mai multe volume şi plachete de literatură aromână din ţările balcanice. Editorul este „Unia ti Culturã a Armãnjilor dit Machidunii", condusă, ca şi revista „Grailu armãnescu" a respectivei asociaţii, de poetul, prozatorul, publicistul şi animatorul cultural Dina Cuvata (Dimo Dimcev). Mai mult, după cum am văzut deja, Dina Cuvata a început să transpună în aromână mari opere ale literaturii universale, precum *Biblia*, *Iliada*, *Odiseea*, *Divina Comedia* etc. (vezi *supra*).

Alfabetul folosit de Dina Cuvata atât în activitatea editorială, cât şi în cea publicistică este cel al lui Tiberiu Cunia, adoptat la Freiburg, în care palatalele *l'*, *ń* sunt redate de grupurile de litere *lj, nj*, iar *ş*, *ţ*, prin *sh*, *ts*. De asemenea, nu se face diferenţa grafică între *ă* şi *î*, pentru ambele vocale fiind uzitat grafemul *ã*. În privinţa neologismelor, Cuvata nu modifică automat orice *o* neaccentuat în *u*, dar *e* neaccentuat devine totdeauna *i*. Bun cunoscător al românei literare, editorul şi jurnalistul Dina Cuvata împrumută în mod firesc în exprimările sale termeni din limba română literară, în care neologismele romanice s-au încetăţenit firesc prin întrebuinţarea lor intensă în diferite variante stilistice. Textul care urmează este credem elocvent din acest punct de vedere: „*Dishtiptarea natsională-a Armãnjilor, ashi cum cum nã spun documentili tsi vinirã pãn di noi, ahurhi iuva tu mesea di secolu XVIII tu-avdzãta Moscopoli, cu tipusearea-a càrtsãlor sh-pi limba-armãneascã ashi cum s-tipusea càrtsã pi gãrtseashti sh-pi slavoneashti icà limba machidunească, tu Tipografiea-ancupãratã dit Vinitsii tu-anlu 1730*"[74].

[72] *Căntiţi Armâneşti di-Aminciu*, p. 13-14.

[73] *Căntiţi Fărşeroteşti*, p. XXI-XXX.

[74] Dina Cuvata (Dimo N. Dimcev), *Ti importantsa-a Iradeauãljei* (*Decretlu-) a Sultanlui datã pi 22 di mai 1905 shi iurtusearea ca Dzuùã Natsionalã-a armãnjlor* (1), *Grailu armãnescu*, VIII, nr. 4 (30), 2005, p. 6.

BDD-V2568 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:52:07 UTC)

Observăm că fraza curge fără poticnelile şi dezacordurile ziariştilor din Bulgaria sau Albania, ceea ce arată din partea autorului o bună cunoaştere şi o practică frecventă a graiului nativ şi a variantei sale publicistice în care neologismele se adaptează în mod firesc.

În ceea ce priveşte însă traducerile operelor din literatura universală în aromână, avem de făcut mai multe observaţii. Intenţia măturisită a lui Dina Cuvata este să demonstreze că aromâna nu este un dialect al limbii române, aşa cum afirmă Nicolae Saramandu, Petar Atanasov, Enache Puiu, Hristu Cândroveanu şi alţi învăţaţi aromâni pe care traducătorul îi dezavuează, ci o limbă romanică de sine stătătoare, cu nimic mai prejos decât alte limbi romanice[75]. Pentru a-i dovedi frumuseţea, bogăţia şi că este capabilă să exprime conţinuturile marilor opere literare ale omenirii, traducătorul Dina Cuvata a dat aromânilor de la el din ţară şi de pretutindeni versiunile aromâneşti ale unor celebre capodopere precum *Iliada* şi *Odiseia* (sic!) ale lui Homer, *Shah-Namè* (*Cronica-a shahanjilor*) a lui Firdoùsi, *Comedia divinã* a lui Dante Alighieri, *Bibliea* (sic!) ş.a.[76] Numai că traducerile respective, *armãnipseri*[77], cum le spune autorul, nu sunt traduceri propriu-zise, după originale, ci transpuneri după versiunile româneşti ale operelor în cauză, fără să se precizeze însă decât rareori care sunt modelele de bază[78].

Apoi, în munca propriu-zisă de transpunere a românei literare în aromână, autorul caută, împrumută, adaptează, iar când nu găseşte, creează / inventează cuvintele care să exprime sensurile din ediţia de bază. Aşa se întâmplă, de exemplu, în transpunerea *Bibliei*, în care Dina Cuvata îmbină formele neaoşe aromâneşti cu cele preluate din dacoromâna literară, deşi este împotriva considerării celor două idiomuri drept dialecte ale românei istorice. Este ilustrativ în acest sens titlul capitolului 13 din *Sfânta Evanghelie după Ioan*, din ediţia Bisericii Ortodoxe Române, care i-a servit ca model, deşi „traducătorul" nu precizează acest lucru, care este formulat astfel: „Isus spală picioarele ucenicilor Săi la Cina cea de Taină, Arată cine este vânzătorul. Porunca iubirii. Petru îl va tăgădui". La Dina Cuvata: *Isus lă cicioarli-a ucenitslor a lui la Tsina atsea Mistiryioasa. Spusi cã cari-I vinditorlu. Dimãndãciunea-a vreriljei. Petru va Lu-acatsã-ncheari*. Se observă cum este adaptată forma *ucenici*, inexistentă în aromână (cf. DDA), cum determinantul *cea de taină* devine *mistiryioasă*, un neologism creat de „armânipsitor", iar *vinditor* este o altă creaţie a lui Cuvata despre care nu ştim să fie actualizată azi în aromână. Dacă în asemenea inovaţii, transpunătorul poate fi scuzat, în ceea ce priveşte neaoşizarea numelui evanghelistului Ioan – *Oani*, aceasta ni se pare total neavenită.

Avem a face de fapt cu un procedeu mai vechi al editorului Dina Cuvata care modifică numele deja încetăţenite şi recunoscute ale autorilor, în special ale celor

[75] Verghiliù, *Eneida*, Scopia, 2003, *Tu loc di protuzbor*, p. 3. Vezi şi prefaţa la Firdoùsi, *Shah-Namè*, Scopia / Vinitsă, 1999, p. 5.

[76] Vezi autoprezentarea din Dina Cuvata, *Scriitori armãneshtsã*, s.v.

[77] Termenul *armânipseari*, inexistent în DDA şi în DIARO este, probabil, o creaţie a lui Dina Cuvata. În schimb, *transpunere* (*transpuniri*), folosit încă din 1922, în *Antologia* lui Tache Papahagi, este azi foarte întrebuinţat, atât de gruparea de scriitori aromâni din jurul lui Hristu Cândroveanu, cât şi de cei de la Editura Cartea Aromână.

[78] În cazul lui Firdoùsi, *Shah-Namè*, în prefaţă (*Tu loc di protuzbor*), Cuvata menţionează ediţia lui George Dan de la Editura Pentru Literatura Universală (1969), iar pentru *Cânticlu-a Nibelundzãlor*, „armânipsitorul" precizează că a avut drept model tălmăcirea lui Virgil Tempeanu din 1964, de la aceeaşi editură. În cazul „traducerilor" operelor *Eneida*, *Bibliea*, *Odiseia* (le-am citat în ordinea cronologică a apariţiei lor editoriale, cf. *supra*, în text), nu ni se spune nimic despre versiunile după care a lucrat.

BDD-V2568 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:52:07 UTC)

aromâni, dându-le o formă aromânească considerată de el cea firească. Astfel, George Murnu devine în antologia sa *Picurarlu di la Pind*, *Ioryi Murnu*, Nicolae Batzaria – *Cola Batzaria*, Ionel Zeana – *Ianachi Zeana* etc. Şi mai grav, Dina Cuvata, adeptul limbii aromâne independente de limba română, în reeditările unor scriitori aromâni cunoscuţi, intervine în texte înlocuind formele considerate de el dacoromânisme şi modificând grafiile originare, ceea ce ni se pare impardonabil[79]. Dăm pentru comparaţie o strofă din cunoscuta poezie a lui Constantin Belimace (Constantin Belemace, în scrierea lui Dina Cuvata) *Auşlu cărvănar*, în versiunea originală redată de Hristu Cândroveanu (în *Un veac de poezie aromână*), şi în aceea a editorului din Scopia (în *Picurarlu di la Pind*): „*O lai murgu, frate bun, / Pînă tora fum deadun; / De-aua ş-ninte nu va s-him, /C-amindoil'i auşim*" // „*O, lài Murgo, frati bun, / Pănă tora fum deadun; / di-aoa sh-ninti nu va s-him, / C-amishdoilji nă-aushim*".

La Skopje activează şi „Liga Armănjilor dit Machedonii", care editează revista „Fenix", dar care nu cade în exagerările lui Dina Cuvata, criticat, de alfel (chiar dacă mai voalat), pentru atitudinea sa inflexibilă manifestată în problemele aromâneşti[80]. Întrucât alfabetul şi problema neologismelor folosite în această revistă au fost prezentate deja la Conferinţa din 2003 a Institutului "A. Philippide"[81], nu mai facem aici alte consideraţii.

La capătul tuturor acestor observaţii se desprinde ideea că problemele scrisului în aromână se află azi în preocupările unor scriitori, publicişti, dialectologi, oameni de cultură aromâni şi români care desfăşoară o remarcabilă activitate publicistică şi editorială. Ei sunt în general de acord că, pentru păstrarea şi modernizarea acestei rostiri atât de interesante care este dialectal aromân, este nevoie să se scrie mult şi bine, într-un sistem grafic unitar şi într-o limbă literară comună. Deocamdată însă, aproape fiecare autor scrie în propriul grai şi cu propriul sistem grafic, pe care editorii le adaptează după criterii proprii, diferite de la unul la altul. Dată fiind audienţa destul de redusă a acestor scrieri, marele public neavând acces la ele datorită fie lipsei de interes, fie unei difuzări defectuoase, este greu de prevăzut dacă şi când se va impune o variantă de limbă literară comună pentru aromână, într-o grafie unitară.

SIGLE

DDA	Tache Papahagi, *Dicţionarul dialectului aromân general şi etimologic*, Editura Academiei, Bucureşti, 1974.
DIARO	Matilda Caragiu Marioţeanu, *Dicţionar aromân (macedo-vlah) DIARO*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1997.
SCL	„Studii şi cercetări lingvistice".

Observations On the Aromanian Written Today in Romania, Bulgaria, Albania, Greece and the Republic of Macedonia

[79] Vezi *supra*, nota 50. Antologia în cauză a fost sever criticată în „Deşteptarea", 12, nr.3 (132), mar. 2001 de Hristu Cândroveanu (p. 2) şi Florin Cândroveanu (p. 7).

[80] Cf. Nico Popnicola, *Unã shcurtă scitsă ti „conducătorlji" a armăneshtilor sustsăts dit Machedonii*, „Fenix", IX, nr. 70, Brumar, 2003, p. 1.

[81] Cf. Manuela Nevaci, *Neologismele romanice în publicaţiile aromâneşti din Republica Macedonia*, în vol. *Spaţiul lingvistic şi literar românesc din perspectiva integrării europene*, Editura „Alfa", Iaşi, 2004 (Academia Română, Institutul de Filologie Română „A. Philippide"), p. 302-309.

BDD-V2568 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:52:07 UTC)

In this paper, we present some characteristics of the written Aromanian of today in the Balkan countries where the Aromanians are living. We have analyzed especially the alphabets chosen and adopted by the editors and the practice of the idiom in the different countries where Aromanian is used in writing. We have stressed the fluency of the dialect and the way neologisms have been used in the contemporary Aromanian.

BDD-V2568 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:52:07 UTC)